

ธรรมานุศาสน์

จัดทำโดย : กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร หรือ พระแก้วมรกต เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของประเทศไทย ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (หรือ วัดพระแก้ว) ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

พระแก้วมรกตเป็นพระพุทธรูปที่แกะสลักจากหยกอ่อนเนไฟรต์สีเขียวดั่งมรกต เป็นพระพุทธรูปสกุลศิลปะก่อนเชียงแสนถึงศิลปะเชียงแสน หลักฐานที่ตรงกันระบุว่า พบครั้งแรก ประดิษฐานอยู่ในเจดีย์วัดป่าอู้อะ ตำบลเวียงเมืองเชียงราย (ปัจจุบันคือวัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย) ในปี พ.ศ. ๑๙๗๗ (หรือ ค.ศ. ๑๔๓๔) ฟ้าได้ผ่าลงองค์พระเจดีย์จนพังทลายลง จึงพบพระพุทธรูปอกปุนลงรักปิดทอง จึงได้นำไปไว้ในวิหาร ต่อมาปูนบริเวณพระนาสิก (จมูก) เกิดกระเทาะออก เห็นเป็นเนื้อมรกต จึงกระเทาะปูนออกทั้งองค์ เห็นเป็นเนื้อหยกสีมรกตทั้งองค์

หลังจากนั้น พระเจ้าสามฝั่งแกนแห่งเชียงใหม่ทราบข่าวการค้นพบพระพุทธรูปนี้ จึงเชิญมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ แต่ข้างทรงพระแก้วมรกตกลับไม่เดินทางไปยังเชียงใหม่ แต่ไปทางลำปางหากข้างนั้นมีพระแก้วมรกตอยู่บนหลังช้าง เชียงใหม่เห็นว่าลำปางก็อยู่ในอาณาจักรล้านนาจึงนำไปไว้ที่วัดพระแก้วดอนเต้า ถึงสมัยพระเจ้าติโลกราชได้เชิญพระแก้วมรกตมายังเชียงใหม่ สร้างปราสาทประดิษฐานไว้แต่ถูกฟ้าผ่าหลายครั้ง ครั้นเมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาแห่งล้านช้างซึ่งเป็นญาติกับราชวงศ์ล้านนามาครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาเสด็จกลับหลวงพระบางก็เชิญพระแก้วมรกตไปด้วยพร้อมกับพระพุทธรูปสีหิงค์ ทางเชียงใหม่ขอคืนก็ได้แต่พระพุทธรูปสีหิงค์ เมื่อล้านช้างย้ายเมืองหลวงจากหลวงพระบางมาเวียงจันทน์ ก็เชิญพระแก้วมรกตลงมาด้วย ต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวง พระองค์ได้ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกต และพระบางมาจากอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ (ลาว) ในครั้งนั้น ประดิษฐานไว้ที่วัดอรุณราชวราราม ต่อมาเมื่อสิ้นรัชสมัยของพระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงอัญเชิญพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรลงบุษบกในเรือพระที่นั่งเสด็จข้ามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามาประดิษฐานยังวัดพระศรีรัตนศาสดารามจนถึงปัจจุบัน ส่วนพระบางได้คืนให้แก่ หลวงพระบาง (ลาว)

ตำนานพระแก้วมรกต

พระแก้วมรกตสร้างขึ้นในปี พุทธศักราช ๕๐๐ โดยพระนาคเสนเถระ วัดโศการาม กรุงปาฏลิบุตร ในแผ่นดินพระเจ้ามิลินท์ (เมณันเดอร์) สมเด็จพระอมรินทราบหาราช พร้อมกับพระวิสสุกรรมเทพบุตร ได้นำแก้วโลกาทิพย์รัตนายกอันมีรัตนายกติลกเฉลิม ๑๐๐๐ ดวง สีเขียวทึบ (หยกอ่อน) นำมาจำหลักเป็นพระพุทธรูปถวายให้พระนาคเสนถวายพระนามว่า พระพุทธรัตนพรรณมณีมรกต พระนาคเสนจึงได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงไปในพระพุทธรัตนพรรณมณีมรกต ๗ พระองค์ คือพระโมลี พระนลาฏ พระนาภี พระหัตถ์ซ้าย-ขวา และพระเพลาซ้าย-ขวา แต่เมื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วอัญเชิญขึ้นประดิษฐานแล้วนั้น เกิดเหตุการณ์แผ่นดินไหวขึ้นพระนาคเสน ได้พยากรณ์ว่า พระแก้วองค์นี้ จะเสด็จไปโปรดสรรพสัตว์ในเบญจประเทศ คือ ลังกาทวีป กัมโพชะ ศรีอโยธยา โยนะวิสัย ปะมะหละวิสัย และสุวรรณภูมิ

พุทธศักราช ๘๐๐ โดยประมาณในแผ่นดินพระเจ้าศิริกิตติ कुमार พระเชษฐราชโอรสในพระเจ้าตักละราชขึ้นครองราชสมบัติเมืองปาฏลิบุตร เป็นช่วงที่เมืองปาฏลิบุตรเกิดมหากลิศก ทั้งมีการจลาจลภายในและเข้าศึกภายนอกผู้คนในปาฏลิบุตรที่เคารพนับถือพระพุทธรัตนพรรณมณีมรกต ลงสู่สำเภาแล้วเดินทางลี้ภัยไปยังลังกาทวีป เมื่อถึงลังกาทวีปพระเจ้าแผ่นดินลังกาทวีปในสมัยนั้น (ไม่ได้ระบุพระนาม) ทรงรับรักษาพระพุทธรัตนพรรณมณีมรกตเป็นอย่างดียิ่งและทรงอุปถัมภ์ค้ำชูชาวปาฏลิบุตรเป็นอย่างดีสมควรตามความดีความชอบ

พุทธศักราช ๑๐๐๐ โดยประมาณ ในแผ่นดินศรีเกษตรพุกามประเทศ พระมหากษัตริย์ผู้ครองนครขณะนั้นคือพระเจ้าอนรุทธราชาธิราช (ภาษาบาลี) หรือ มังมหานโรธราช (ภาษามอญ) พระองค์เป็นกษัตริย์ที่มีพระอานุภาพมากบริบูรณ์ด้วยพลช้างพลม้าและทหารมากมาย แต่พระองค์ก็เป็นกษัตริย์ที่ตั้งมั่นอยู่ในสัมมาทิฐิ ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างดียิ่ง มีพระราชโองการให้ส่งพระราชสาส์นและเครื่องมงคลบรรณาการ ไปยังลังกาทวีปเพื่อขอคัดลอกพระไตรปิฎกและขอพระแก้วมรกตกลับมาด้วย แต่เรือที่บรรทุกพระแก้วมรกตถูกพายุพัด พลัดเข้าไปทางอ่าวกัมพูชาแทนพระเจ้าอนารายณ์ราชสุริยวงศ์ เจ้ากรุงอินทปัตถ์มหานคร แคว้นกัมพูชา สั่งให้อำมาตย์คุมสำเภากลับไปถวายคืนแก่พระเจ้าอนรุทธ แต่ส่งกลับไปเพียงพระไตรปิฎกเท่านั้น มิได้ส่งพระพุทธรัตนพรรณมณีมรกตไปด้วย

หลังจากที่พระแก้วมรกตได้ประดิษฐานอยู่กรุงอินทปัตถ์นานพอสมควร (ไม่ได้ระบุปี) ในแผ่นดินพระเจ้าแสนหาราชเกิดพายุฝนขนาดใหญ่ตกเป็นนิจกาลยาวนานหลายเดือน (ไม่ได้ระบุ) พระเจ้าแสนหาราชก็สวรรคตด้วยอุทกภัยนั้นพระมหาเถระ (ไม่ปรากฏพระนาม) ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตขึ้นสำเภาหนีไปยังที่ดอน พระเจ้าอติเตราช (อาทิตยราช) เจ้าครองนครอโยธยา (หมายถึงอโยธยาโบราณ) ทราบเรื่องจึงเสด็จระบวนพยุหยาตรา ไปอัญเชิญพระแก้วมรกตมาไว้ในที่ปลอดภัย โดยทรงอัญเชิญพระแก้วมรกตประดิษฐานในพระมหาเวชยันตปราสาท และได้ประดิษฐานในนครอโยธยาอีกหลายรัชสมัย

ต่อมา เจ้าเมืองกำแพงเพชร ซึ่งเป็นพระบรมญาติกับกษัตริย์อโยธยาสมัยนั้น จึงทูลขอนำพระแก้วมรกต ขึ้นไปประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชรอีกหลายรัชสมัย ซึ่งปัจจุบันก็คือวัดพระแก้วกำแพงเพชร ในอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร ต่อมา เจ้ามหาพรหมพระอนุชาของพระเจ้าก้อนา เจ้าผู้ครองหัวเมืองฝ่ายเหนือสามหัวเมือง คือ เชียงราย เชียงแสน และเมืองฝางได้ลี้ภัยจากศึกสงครามกับเมืองเชียงใหม่ ไปอาศัยอยู่กับพระยาญาณดิส เจ้าเมืองกำแพงเพชร ต่อมาเมื่อจะกลับไปเมืองเชียงราย ก็ได้ทูลขอพระแก้วมรกตต่อพระเจ้ากำแพงเพชร พระเจ้ากำแพงเพชรจึงได้ถวาย ให้เจ้ามหาพรหม

เมื่อเจ้ามหาพรหมชราภาพลง ด้วยความเป็นห่วงในพระแก้วมรกต จึงได้ทำการพอกปูนจนทึบและลงรักปิดทอง เสมือนพระพุทธรูปสามัญทั่วไป แล้วบรรจุเก็บไว้ในเจดีย์วัดป่าญะในเมืองเชียงรายโดยไม่มีใครรู้ จนกระทั่งเกิดอัสนีบาต ลงเจดีย์ตามที่ปรากฏในพงศาวดารของล้านนา

เครื่องทรง

เครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร เป็นเครื่องทรง ๓ ฤดู ของพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร หรือพระแก้วมรกต ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน ประดิษฐานอยู่ ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เครื่องทรงแรกเริ่มจัดสร้างขึ้นด้วยพระราชศรัทธาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

ต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เครื่องทรงฯ ทั้ง ๓ ฤดู มีสภาพชำรุด ยากแก่การซ่อมบูรณะให้สวยงามเหมือนเช่นอดีต ประจวบกับในขณะนั้นเป็นวโรกาสมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี ในวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๓๙ กรมธนารักษ์ผู้รับผิดชอบ ในการดูแลรักษาเครื่องทรงฯ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตดำเนินการจัดสร้าง เครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร ๓ ฤดู ชุดใหม่แทนเครื่องทรงชุดเดิม เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในโรกาสดังกล่าว โดยเครื่องทรงชุดใหม่นี้เป็นชุดที่ใช้ในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรง ในปัจจุบัน

ชุดเดิม

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานี ต่อจากนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และได้อัญเชิญ พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากรมาประดิษฐานในพระอุโบสถ เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ปีมะโรง พุทธศักราช ๒๓๒๗ และได้มี พระราชศรัทธาโปรดให้จัดสร้างเครื่องทรงฤดูร้อนและฤดูฝนถวายพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากรเป็นพุทธบูชา

ต่อมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดสร้างเครื่องทรงฤดูหนาว ถวายเป็นพุทธรูปเพิ่มอีกหนึ่งชุด พระพุทธรูปหามณีรัตน์ปฏิมากรจึงมีเครื่องทรงครบ ๓ ชุด ซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงทั้งสามฤดูทุกปีมาจนถึงปัจจุบัน

พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์จะทรงประกอบพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรง พระพุทธรูปหามณีรัตน์ปฏิมากรในวันเริ่มฤดูเป็นประจำทุกปี กรณีที่ทรงติดพระราชภารกิจอื่นไม่อาจเสด็จด้วยพระองค์เองได้ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ สำหรับกำหนดเสด็จพระราชดำเนินในการพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตน์ปฏิมากร มีดังนี้

๑. ฤดูร้อน กำหนดวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ราวเดือนมีนาคม
๒. ฤดูฝน กำหนดวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ราวเดือนกรกฎาคม หรือหากปีใดเป็นปีอธิกมาส จะเลื่อนเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ หลัง ซึ่งจะตรงกับวันเข้าพรรษา ของทุกปี
๓. ฤดูหนาว กำหนดวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ราวเดือนพฤศจิกายน

ชุดปัจจุบัน

เครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตน์ปฏิมากรทั้ง ๓ ชุด กรมธนารักษ์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้นำออกจัดแสดง ณ ศาลาเครื่องราชอิสริยยศและเหรียญกษาปณ์ไทย ภายในพระบรมมหาราชวังระหว่างที่รอการผลิตเปลี่ยนตามฤดูกาล ซึ่งเครื่องทรงฯ ทั้ง ๓ ชุดเริ่มมีสภาพชำรุดไปตามกาลเวลา เนื่องจากมีอายุกว่า ๒๐๐ ปี และในโอกาสฉลองสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี สำนักพระราชวังได้ทำการบูรณะซ่อมแซมเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตน์ปฏิมากรทั้ง ๓ ชุด ในส่วนที่ชำรุด และได้มีการใช้ต่อเนื่องมาโดยตลอด จึงทำให้เครื่องทรงฯ ชำรุดมากขึ้น ต้องทำการซ่อมแซมอีก แต่ด้วยเป็นศิลปะโบราณวัตถุที่มีลวดลายที่ละเอียดอ่อนบอบบางและเป็นฝีมือช่างโบราณช่วงสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาต่อกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงทำให้ไม่สามารถหาช่างฝีมือมาซ่อมแซมให้เหมือนเดิมได้

กรมธนารักษ์จึงได้ปรึกษากับเลขาธิการพระราชวัง ผู้เชี่ยวชาญและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พิจารณาเห็นว่าควรดำเนินการจัดสร้างเครื่องทรงฯ ชุดใหม่ขึ้นทดแทน เพื่อใช้ประกอบพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงฯตามฤดูกาลตามโบราณราชประเพณีและถวายเป็นพุทธรูปฯ รวมทั้งเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในวโรกาสมหามงคลพระราชพิธีกาญจนาภิเษก จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดสร้าง โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ดำเนินการได้ เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๘ และในการจัดสร้าง กรมธนารักษ์ได้กราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นองค์ประธานที่ปรึกษา ในโอกาสนี้ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้บริจาคทรัพย์เพื่อร่วมสร้างเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตน์ปฏิมากรด้วย

การจัดสร้างได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ จนแล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ โดยเครื่องทรงฯ ฤดูหนาว ดำเนินการจัดสร้างแล้วเสร็จเป็นอันดับแรก และนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันจันทร์ ที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๙ เครื่องทรงฯ ฤดูร้อน ทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๐ และเครื่องทรงฯ ฤดูฝน ทูลเกล้าฯถวาย เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๐

สำหรับเครื่องทรงฯ ชุดเดิมได้รับการเก็บรักษาไว้เป็นโบราณวัตถุอันล้ำค่า และจัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และเครื่องทรงฯ ชุดใหม่ ชุดใดที่มีได้ทรง จะเก็บรักษาและจัดแสดงไว้ที่ศาลาเครื่องราชอิสริยยศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเหรียญกษาปณ์ไทย ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชม ซึ่งเปิดให้บริการทุกวัน ไม่เว้นวันหยุดราชการ ยกเว้นวันที่มีพระราชพิธี

องค์ประกอบของเครื่องทรงชุดปัจจุบัน

๑. ฤดูหนาว - ใช้ข้อมูลในการจัดสร้างเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตนปฐมีมากรฤดูหนาว ชุดใหม่ รวมทั้งหมด ๑๕,๘๖๘ เม็ด น้ำหนัก ๒,๘๖๓.๔๔ กะรัต น้ำหนัก ๕๗๒.๖๘ กรัม น้ำหนักลงยา ๒๗.๖๙ กรัม น้ำหนักทองสุทธิ ๕,๕๗๙.๕๐ กรัม รวมน้ำหนักเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตนปฐมีมากรฤดูหนาวชุดใหม่ ๖,๑๗๙.๘๗ กรัม

๒. ฤดูร้อน - ใช้ข้อมูลในการจัดสร้างเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตนปฐมีมากรฤดูร้อน ชุดใหม่ รวมทั้งหมด ๖,๒๗๙ เม็ด น้ำหนัก ๒,๑๓๒.๘๑ กะรัต น้ำหนัก ๔๒๖.๕๖ กรัม น้ำหนักลงยา ๑๖๖.๒๔ กรัม น้ำหนักทองสุทธิ ๗,๑๔๕.๐๐ กรัม รวมน้ำหนัก ๗,๗๓๗.๘๐ กรัม

๓. ฤดูฝน - ใช้ข้อมูลในการจัดสร้างเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตนปฐมีมากรฤดูฝน ชุดใหม่ รวมทั้งหมด ๑๕,๓๘๘ เม็ด น้ำหนัก ๖๙๔.๙๘ กะรัต น้ำหนัก ๑๓๙.๐๐ กรัม น้ำหนักลงยา ๑๕๓.๕๔ กรัม น้ำหนักทองสุทธิ ๗,๙๑๓.๘๔ กรัม รวมน้ำหนัก ๘,๒๐๖.๓๘ กรัม

เครื่องทรงฤดูร้อน

เครื่องทรงฤดูฝน

เครื่องทรงฤดูหนาว

ที่มา : หนังสือรัตนพิมพวงศ์ พระภิกษุพรหมราชปัญญา แต่งเป็นภาษาบาลีไว้ เมื่อ พ.ศ.๒๒๗๒
จดหมายเหตุการณ์สร้างเครื่องทรงพระพุทธรูปมณีรัตนปฏิมากร, กรมธนารักษ์, กระทรวงการคลัง
จัดทำ และพิมพ์ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)